

5. Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя [Текст] / Т. Е. Исаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – С. 55–60.

6. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті [Текст] / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [За заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : К.І.С., 2004. – С. 66–72.

7. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки [Текст] / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–20.

8. Шапошников К. В. Контекстный подход в процессе формирования профессиональной компетентности будущих лингвистов-переводчиков [Текст]: автореф. дис. на соискание научн. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / К. В. Шапошников. – Йошкар-Ола, 2006. – 26 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Грозан Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін мистецького факультету Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Юлія КАРТАВА (Євпаторія, Україна)

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКО МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті здійснюється аналіз термінів „компетентність”, „компетенція”, „компетентнісний підхід”. Розглядаються деякі аспекти розвитку професійної компетентності вчителя української мови, проводиться детальний аналіз основних складових професійної компетентності вчителя-філолога.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компетентнісний підхід, професійна компетентність учителя, структура професійної компетентності вчителя-філолога, учитель української мови, учитель-філолог.

The article contains the analysis of the terms „competency”, „competence”, „competence approach”. Certain aspects of forming professional competency of teachers of the Ukrainian language in the process of study are considered, the principal characteristics of the professional competency of a teacher-philologist are analyzed in detail.

Key words: competency, competence, competence approach, professional competency of a teacher, structure of professional competency of a teacher-philologist, teachers of the Ukrainian language, a teacher-philologist.

Постановка проблеми. Визначення основних напрямів модернізації професійної освіти в Україні неможливе без урахування її мети – формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, який буде відповідати міжнародним вимогам і стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграють учителі-практики, „які покликані забезпечувати ефективну діяльність загальноосвітнього закладу, де цілеспрямовано виховується й розвивається особистість, а це відповідно підносить рівень вимог держави й суспільства до особистісно-професійного розвитку педагогів. Саме цим значною мірою визначається успішність виконання соціального замовлення держави й потреб суспільства щодо підготовки гуманних, компетентних, конкурентоздатних спеціалістів” [2: 8].

Зазначені тенденції в розвитку професійної освіти на сучасному етапі, залучення її до загальних цивілізаційних процесів знайшли відображення в реформуванні вищої педагогічної освіти, яка відіграє важливу роль у формуванні економічного, інтелектуального, морального й культурного потенціалу сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних положень запровадження компетентнісного підходу в систему освіти здійснили українські науковці Н. М. Бібік, Н. А. Глузман, В. В. Крижко, О. І. Локшина, В. І. Луговий, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, Л. Л. Хоружа та інші, а також зарубіжні вчені В. І. Байденко, Ю. В. Варданян, Е. Ф. Зеер, І. О. Зимня, Г. І. Ібрагімов, Дж. Равен, А. В. Хугорський, С. Є. Шишов.

Мета написання статті полягає у визначенні структурних компонентів професійної компетентності вчителів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Загальна характеристика професійної компетентності вчителя передбачає залучення людини до загального культурного світу цінностей, і саме в цьому просторі людина реалізує себе як спеціаліст, професіонал, тобто „людина, яка володіє не тільки достатнім обсягом знань, умінь і навичок..., але й здатністю до безперервної самоосвіти” [3: 39]. Зміст професійної компетентності вчителя розглядається як: сукупність знань і вмінь, які визначають результативність професійної праці; комплекс професійних знань і професійних значущих особистісних якостей; прояв єдності професійної та загальної культури.

З огляду на актуальність реалізації компетентнісного підходу на сучасному етапі розбудови системи педагогічної освіти в Україні, нагальним є розроблення проблеми розвитку професійної компетентності вчителів-філологів. Проте лишається невизначеним зміст поняття „професійна компетентність учителя-філолога” як педагогічної категорії. З’ясуванню сутнісної характеристики цього поняття сприятиме, на нашу думку, врахування в розвитку базових компетентностей учителя-філолога.

Критерієм оцінювання професійної компетентності вчителя-філолога є не тільки система сформованих предметних або міжпредметних компетенцій, а й позапредметних, не прив’язаних до навчальних предметів „Українська мова” та „Українська література”, вияв у філолога ключових компетенцій, що відображаються в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, суспільно-політичній та особистісній сферах. Треба враховувати, що на сучасному етапі розширюються функції вчителя української мови та літератури, пов’язані з пошуковою, науково-дослідницькою, соціальною, культурно-просвітницькою діяльністю.

Дискурс напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених із визначення сутнісної характеристики означеного поняття буде більш результативним, якщо узагальнити підходи науковців до тлумачення поняття „професійна компетентність учителя-філолога”.

За визначенням О. М. Семенов, професійна компетентність учителя української мови та літератури – це „інтегральна особистісна якість, що включає педагогічну, психологічну, лінгвістичну, мовну, комунікативну, фольклорну, літературну, етнокультурознавчу, методичну, інформаційну, дослідницьку компетенції й виявляється на високому рівні готовності філологів до педагогічної діяльності” [5: 38].

І. Й. Халимон стверджує, що професійна компетентність вчителя-філолога є „результатом оволодіння фахівцем професійними компетенціями – загальнокультурною, педагогічною, психологічною, лінгводидактичною, навчально-пізнавальною, комунікативною (до складу якої входять мовна (лінгвістична), мовленнєва, соціокультурна)” [7: 15].

Таким чином, опрацювання сучасного стану вивчення проблеми видів професійної компетентності вчителя-філолога дає підстави для виокремлення вагомих для дослідження часткових компетенцій і видів професійної компетентності вчителя української мови та літератури, а саме: педагогічної, психологічної, лінгвістичної, комунікативної, інформаційної, методичної, культурологічної.

Педагогічна компетентність учителя-філолога, на думку О. О. Анісімової, Л. М. Мітіної, Г. В. Мітіна – це „гармонійне поєднання предмета, методики й дидактики викладання, умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування, а також способів і прийомів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації”, або за визначенням А. О. Трофименко „категорія педагогічної науки та особистісної інтегративної характеристики суб’єкта навчання, який володіє сукупністю знань, умінь і навичок цілепокладання, цілездійснення навчальної діяльності, має певний досвід її організації й аналізу результатів із визначенням розвитку” [6: 18].

Нагальність підвищення ефективності навчання, створення сприятливих умов для викладацької та навчальної діяльності актуалізують проблему професійної компетентності вчителя-філолога в галузі психології. В основі *психологічної компетентності* – знання загальної та вікової психології, психічних процесів, уміння визначати рівень і мотиви розвитку особистості й позитивно впливати на вдосконалення спеціаліста.

На думку Є. О. Варбана, психологічна компетентність у широкому плані охоплює вміння: адекватно оцінити власні здібності, можливості, психологічні особливості; вибрати найефективніші варіанти поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні життєві ситуації [1].

В умовах гуманізації освіти значної уваги потребує розробка таких прийомів педагогічної діяльності, які сприятимуть становленню компетентних учителів-словесників. Важливу роль у розв’язанні цього завдання відіграє процес формування *лінгвістичної*, або *мовної*, *компетентності*, який є невід’ємною складовою професійної діяльності вчителя-філолога. Обізнаність учителя української мови та літератури з новітніми технологіями, методиками викладання філологічних предметів, його практичний досвід і творчість, ділове співробітництво сприяють не тільки формуванню й розвитку учнівської лінгвістичної компетентності, а й удосконаленню та підвищенню мовної й комунікативної культури вчителя.

Лінгвістична компетентність учителя-філолога передбачає засвоєння знань з української мови як знакової системи, її розвиток, будову та функціонування, збагачення індивідуального лексичного запасу й граматичної будови мови, формування здатностей аналізувати та оцінювати мовні факти, володіння орфографічними й орфоепічними нормами.

На думку С. І. Корнієнко, лінгвістична компетентність може включати осмислення зв'язків між різними лінгвістичними науками, історію літературної мови, правописні реформи, вміння працювати з орфографічними словниками тощо. Лінгвістична компетенція – це здатність розпізнавати, називати й визначати лінгвістичні поняття, оперувати лінгвістичними фактами з фонетики, морфології, лексикології, синтаксису й стилістики, оволодівати нормами вимови, правопису й пунктуації [4].

Вчитель-філолог має бути взірцевим користувачем української мови, який не має права на мовні помилки; вербальні засоби, якими послуговується філолог, стають показником його справжньої інтелектуальної лінгвістичної культури. Саме тому, на нашу думку, лінгвістична компетентність учителя-філолога, набуває державної ваги. Педагог під час виконання своїх безпосередніх обов'язків виступає в різних комунікативних ролях, тому високий рівень його лінгвістичної компетентності є невід'ємною умовою ефективної діяльності навчальних закладів.

Ще однією важливою складовою професійної компетентності вчителя української мови та літератури є *комунікативна компетентність*, яка виявляється у свідомому спілкуванні між людьми (міжособистісний досвід), що формується й актуалізується в умовах безпосередньої людської взаємодії. Тобто під комунікативною компетентністю розуміємо здатність особистості будувати власну мовленнєву поведінку відповідно до реальних ситуацій спілкування, передусім професійного.

Компетентний учитель української мови та літератури має бути повноцінною професійною особистістю, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, умінь і навичок, а й здатністю діяти в конкретній життєвій ситуації, будувати комунікацію з іншими людьми, здійснювати нормативну мовленнєву діяльність. Останнє передбачає наявність умінь адекватно висловлюватись і адекватно розуміти сказане та прочитане. Тому вчитель-філолог повинен мати уявлення про комунікативні наміри учасника комунікативної ситуації і способи мовного вираження його задуму, а також про закономірності вживання мовних одиниць в усному та писемному мовленні.

Вчитель-філолог має бути компетентним у сфері застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для оптимізації професійної діяльності та змоги навчати учнів адекватно діяти в інформаційному суспільстві. Актуальність цієї проблеми зумовлює активну увагу вчених до її дослідження (М. І. Жалдак, Л. А. Карташова, Г. В. Монастирна, О. В. Нікулочкіна, Л. Є. Петухова, О. Б. Птущенко).

Необхідною умовою інформатизації педагогічної діяльності вчителя-філолога є формування та розвиток здатності вирішувати задачі, пов'язані з обробкою інформації, використовуючи сучасні інформаційні й комунікаційні технології, проявляючи наявність ІКТ-компетентності, забезпечуючи вчителю можливість успішно продовжувати освіту протягом усього життя та використовувати набуті вміння у своїй професійній діяльності.

Окреслимо детальніше особливості *методичної компетентності* вчителя української мови та літератури. О. М. Семенов запевняє, що методична підготовка вважається системоутворюючим чинником професійної підготовки вчителя-словесника. Водночас це відносно самостійна система з власним змістом, функціями, будовою. Вона забезпечується вивченням циклу навчальних дисциплін (методики викладання української мови, української / зарубіжної літератури або шкільного курсу української мови, української / зарубіжної літератури та ін.), спецкурсів і спецсеминарів; участю в науково-дослідній і науково-методичній роботі та педагогічній діяльності [5].

Основа методичної компетентності складають знання методологічних і теоретичних основ методики навчання мови, концептуальних основ, структури й змісту засобів навчання, вміння застосовувати мову в педагогічній діяльності,

виконувати основні професійно-методичні функції.

Актуальною проблемою сучасної освіти є усвідомлення потреби нової гуманістичної парадигми навчання, яка формує особливу атмосферу естетичного й етичного ставлення до людей, ставить за мету формування такого спеціаліста української мови та літератури, рівень підготовки якого гармонійно поєднує освіченість, професіоналізм, духовність, моральну вихованість, розвиток особистості вчителя у відповідності з духовними цінностями національної та загальнолюдської культури. Саме тому обов'язковою складовою професійної компетентності філолога є формування *культурологічної компетентності*, яка передбачає усвідомлення мови як форми вираження національної культури, взаємозв'язку мови та історії українського народу, національно-культурної специфіки української мови та української мовної поведінки, формування мовної картини світу, оволодіння національно-маркованими одиницями мови, українським мовним етикетом, культурою міжнаціонального спілкування.

Висновки. Конкретизуючи підсумки теоретичних напрацювань із проблеми змістового наповнення поняття „професійна компетентність учителя-філолога”, зробимо узагальнення визначень складових професійної компетентності вчителів-філологів, що дає змогу сформулювати такі теоретичні пропозиції:

1) сутність розвитку професійної компетентності вчителя-філолога полягає в засвоєнні особистістю професійних ролей учителя та вихователя на основі поглиблення знань, умінь, розвитку професійної мотивації для забезпечення творчої самореалізації в педагогічній діяльності, де особистість учителя-філолога характеризується його професійною спрямованістю;

2) професійний філолог має вміння аналізувати й готувати навчальний матеріал, який вимагає від педагога лінгвістичної компетентності (опанування знань про лінгвістику як науку, загальних відомостей про мову; перевірка знань і умінь із фонетики, лексикології, граматики, синтаксису тощо); культурологічної компетентності, що включає відомості про мову як національно-культурний феномен; педагогічної компетентності (усвідомлення ролі вчителя, конструювання власного педагогічного досвіду); психологічної компетентності, яка охоплює вміння оцінювати здібності, можливості, психологічні особливості; комунікативної компетентності (вміння правильно користуватися вербальними й невербальними засобами в процесі спілкування); методичної компетентності (володіння дидактичними методами й прийомами та вміння застосовувати їх у процесі навчання); інформаційної компетентності (набуття й переробка інформації в професійно-педагогічній діяльності);

3) система професійної компетентності вчителя-філолога є відкритою. Останніми роками сукупність видів професійної компетентності вчителя української мови та літератури постійно поповнюється. Джерелом для цього виступають особливості освітньої підготовки в педагогічному ВНЗ, упровадження державних освітніх стандартів вищої професійної та середньої загальної освіти, тенденції модернізації сучасної освіти та ін.

Професійна компетентність учителя-філолога є важливим компонентом особистості педагога, творчим чинником, здатним пробудити душу учня, вона є і метою, і результатом педагогічного впливу системи освіти на особистість учителя.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Варбан Є. О. Стратегії подолання життєвих криз в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія” / Є. О. Варбан. – К., 2009. – 20 с.
2. Клокар Н. І. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу: монографія / Н. І. Клокар. – К. : Либідь, 2010. – 528 с.
3. Коновалов О. Ю. Методологічні аспекти розвитку інформаційно-програмного і програмно-методичного забезпечення навчального процесу / О. Ю. Коновалов // Нові технології навчання. – 2000. – № 31. – С. 39–45.
4. Корнієнко С. І. Сутність і основні характеристики лінгвістичної компетентності майбутніх учителів болгарської мови / С. І. Корнієнко // Педагогічні науки. – Вип. 4. – Бердянськ, 2009. – С. 161–165.
5. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. М. Семенов. – К., 2005. – 476 с.
6. Трофименко А. О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / А. О. Трофименко. – Тернопіль, 2008. – 22 с.
7. Халимон І. Й. Формування професійної компетентності вчителя з другої спеціальності „Іноземна мова” : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / І. Й. Халимон. – Житомир, 2009. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Картава Юлія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, в. о. завідувача кафедри української та російської філології Євпаторійського інституту соціальних наук Республіканського вищого навчального закладу „Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта).

Валентина КВАС, Галина САНДУЛ (Кіровоград, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ГРАФ-СХЕМ У КОНСТРУЮВАННІ ВИКЛАДУ ТЕМИ „ХІМІЯ НЕМЕТАЛІВ ТА Х СПОЛУК” У СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтована необхідність удосконалення навчальних програм з хімії шляхом застосування логічного підходу для встановлення послідовності вивчення понять про неметали та їхні сполуки; розроблено граф-схеми вивчення неметалів та їхніх сполук у курсі хімії старшої школи.

Ключові слова: зміст освіти, зміст навчального матеріалу, логічний підхід, граф логічної структури, неметалічні елементи.

The article substantiates the need to improve educational programs in chemistry applying logical approach to sequencing the study of the concepts of non-metals and their compounds, designed graph schema, study of non-metals and their compounds in the course of high school chemistry.